רוני שפירא

עיון בברכת יוצר אור ובמיקומה

א. פתיחה
ב. חלקי הברכה
ג. מיקום הברכה
ד. עיונים נוספים בברכת "יוצר אור"
ה. בשולי המאמר

א. פתיחה

על אף שניתן להבין את תוכן ברכות קריאת שמע מתוך חתימתן ("יוצר המאורות", "הבוחר בעמו ישראל באהבה" ו"גאל ישראל") ומתוך נוסחן הקצר בערבית,[1] יש משמעות להתבונן בפרטי הרעיונות המובעים בברכות אלו וגם בקטעים שבמבט ראשון נראה שאינם קשורים לנושא הברכה.[2] כמו כן, משמעות רבה נודעת גם למבנה הלא מקרי של הרעיונות המובעים דרך ברכות אלו.

במאמר זה נתייחס תחילה לתוכן של הברכה הראשונה של ברכות ק"ש, ולאחר מכן למיקום המיוחד שבו היא משובצת ברצף המשמעויות של הברכות.[3]

ב. חלקי הברכה

הנושא העיקרי של ברכת "יוצר אור" הוא שבח לה' על הבריאה כולה, ובעיקר על יצירת המאורות. זה עולה הן מפתיחת הברכה: "יוצר אור ובורא חושך", והן מחתימתה: "יוצר המאורות". כך עולה גם מנוסח הברכה המקבילה בתפילת ערבית, ברכת "המעריב ערבים", **שכל כולה**[4] עוסקת בשבח לה' על יצירת המאורות.

* לרפואת החיילים והאזרחים גיבורי מלחמת "התקומה".

1 מבלי לדון בסיבות הרעיוניות וההיסטוריות להבדלי האורך שבין כל ברכה בערב למקבילתה בבוקר, ניכר במבט פשוט שברכות הערב צמודות לנושא הברכה ואילו בברכות הבוקר נוספו נושאים נוספים.

2 על תוכן ברכת "גאל ישראל" וחלקיה, עיין במאמרי: 'עיון בתוכן ברכת הגאולה', המעין מה/ב, טבת תשס"ה, עמ' 33.

3 לא נתייחס לברכת "השכיבנו", אשר חז"ל "חששו" כי היא מהווה הפסק בין ברכות קריאת שמע לתפילת העמידה, וכבר קבעו שהיא נחשבת כמין המשך לברכה הקודמת ו"כגאולה אריכתא דמיא" (ברכות ד, ב). עיין בהתייחסות המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב העבודה ז) והרש"ר הירש (סידור תפילות ישראל עם פירוש הרש"ר הירש זצ"ל, עמ' קפו-קפז [מהד' מוסד הרב קוק]) לסוגיה זו.

4 המשפט הנאמר בחלק מהנוסחים: "א-ל חי וקיים תמיד..." יידון להלן.

את הברכה ניתן לחלק כך:

1. תארים ושבחים לה' על **הבריאה**: מתחילת הברכה[5] עד לביטוי "ועל מאורי אור שיצרת, המה יפארוך סלה".[6]
2. תיאור גדולת **המלאכים** המשבחים ליוצרם: מהמשפט "תתברך לנצח..." ועד "ברוך כבוד ה' ממקומו".
3. **רצף של שבחים**: "לא-ל ברוך נעימות יתנו" ועד לביטוי "אדון הנפלאות".
4. מעין חתימה וחתימה: "המחדש בטובו... בא"ה יוצר המאורות".

כעת נעיין בכל חלק מחלקי הברכה, כדי להבין את הקשר של כל חלק לנושא הכללי של הברכה. נתייחס גם לשאלות על פרטי הברכה העשויות להתעורר במהלך אמירתה.[7]

1. הבריאה

כאמור, בחלק זה של הברכה מצויים הרבה שבחים לה' הקשורים לבריאה: "ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית", "כולם בחכמה עשית", "על כל שבח מעשה ידיך" ועוד. כעת נעיין בכמה פרטים בברכה:

תחילת הברכה מדגישה שהארת השמש לשוכני כדור הארץ מתבצעת ברחמים: "המאיר לארץ[8] ולדרים עליה **ברחמים**". ייתכן שכוונת הדברים היא למעטפת האוויר (האטמוספירה) שה' ברא סביב כדור הארץ, שתפקידה לסנן את קרני השמש כך שקרניים העלולות להזיק אינן חודרות דרכה.

בהמשך הברכה, בתוך כל שבחי ה', אנו מוצאים לפתע בקשה קצרה: "א-לוהי עולם, ברחמיך הרבים, רחם עלינו". חריגה זו אינה צריכה להראות מוזרה, שכן לצד כל היופי והפאר שיש בעולם הטבע שה' יצר, ישנם גם אסונות ופגעים העלולים לבוא מתוך אותו הטבע: רעידות אדמה, סופות קשות ועוד (רח"ל). לכן אנו מבקשים גם את שמירת ה' עלינו מפניהם, בתוך הברכה. גם את ארבעת הביטויים המוזכרים שם, הנראים רק כביטויי שבח ("אדון עוזנו, צור משגבינו, מגן ישענו, משגב בעדינו") פירשו מפרשי התפילה כהמשך הבקשה לרחמים.[9]

5 המילים "עושה שלום ובורא את הכל" נראות מנותקות מחלק זה במבט ראשון. נתייחס לכך להלן.

6 השתמשנו במאמר בנוסח המכונה "ספרד", אך הדברים נכונים בכל הנוסחים.

7 ההתייחסות לפתיחת הברכה תובא לקמן בסעיף ג - "רצף השבחים".

8 על מרכזיות השמש בשבח הכללי על הבריאה, עיין בעולם התפילות (הרב מונק) א, עמ' צו-צח.

9 עיין בעץ יוסף ובעיון תפילה בסידור "אוצר התפילות" על אתר, וכן פירש גם בסידור החדש "יסוד

2. עולם המלאכים

התוכן של החלק האמצעי של הברכה מעלה את השאלה: מה עניין ה"מלאכים" לברכת "יוצר אור", המדברת על עולם הטבע? יתר על כן: מדוע לא מיקמו חז"ל את תיאור עולם המלאכים בברכה השניה של ברכות ק"ש, שבה ישנה התייחסות לדברים הרוחניים שבבריאה (תורה וישראל)?

מובא בשם הראשונים שטעם הזכרת ענין המלאכים כאן להראות שאין לצבא השמים, ואף לא למלאכי עליון, שום בחירה חופשית ושלטון עצמאי. כולם פועלים רק על פי רצון ה'.[10]

ניתן להסביר את הדברים האלו כך: מיוחד הוא האדם מכל שאר הבריות, שהוא צריך להשלים את עצמו. מחויב הוא להישמר מאיסורים, וכמו כן הוא נדרש להתעלות ולהשלים את עצמו באמצעות מצוות ה'.[11] בניגוד אליו עומדים שאר הבריות, ששלמותם עומדת להם מרגע היווצרם. שותפים לקבוצה זו מלאכי מעלה עם הצמחים, החיות והדומם: המלאך בשירתו והנמר בטבע חייו עושים את רצון קונם ללא כל צורך להשתנות.

לפי חלוקה זו מובן מדוע תיאור עולם המלאכים בא בתוך הברכה הראשונה של ק"ש, שעניינה לשבח את ה' על הבריאה (והמלאכים הם חלק ממנה[12]), וכמו כן מובן מדוע עניין זה לא הובא בברכה השנייה, המדברת על עם ישראל ועל התורה.

3. רצף השבחים

שאלת הקשר לתוכן הברכה ששאלנו על המלאכים נשאלת גם על רצף השבחים המובאים בסוף הברכה: "פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות... ". הרי שבחים אלו שייכים לענייני הנהגת בני אדם ולא לענייני הטבע והבריאה?

מלכות" בהוצאת אשכול. אכן, המכנה המשותף של שבחים אלו הוא תיאור ה' כמגן ומושיע, בשונה מהשבחים האחרים שסביבם.

10 כל בו ז, בשם הרא"ש, ועיין בנתיב בינה (הרב יעקובסון) א, עמ' 234 וכפי שמצטט שם בשם ריה"ל: "ושהם אצל בוראם כקטן שברמשים".

11 עיין על כך בהרחבה בתפארת ישראל למהר"ל, פרקים ב-ג.

12 אמנם, בברכה המקבילה שבערב הם אינם מוזכרים. זה אולי מראה שענין המלאכים פחות בחשיבותו מאשר השבח על הבריאה הנגלית לעינינו. לפי הרמב"ם (תפילה ז, יז) אין היחיד מזכיר את כל עניין המלאכים אף בשחרית, אך מסיבה אחרת: "ומדלג הקדושה מברכה ראשונה שלפניה שאין היחיד אומר קדושה". בסידור רס"ג נוסח ברכת "יוצר אור" ליחיד קצר מאוד, ומוזכר בו רק עניין הבריאה המופיע בתחילת הנוסח שלנו (עמ' יג בהוצאת מס; עמ' 72 במהדורה הזמינה בהיברובוקס).

לענ"ד, התשובה לכך היא שמטרת שבחים אלו להשריש בלבנו את הידיעה שלא עזב אלוקים את הארץ, ואף שה' קבע בעולם חוקי טבע - השגחת ה' והתערבותו במה שקורה בעולם נמצאת וקיימת תמיד.

ביאור הדברים: העולם נברא למטרה מסוימת, ואם בני האדם אינם מקדמים את העולם כפי שה' רוצה, ה' פועל בעולמו כדי ליישר ולכוון את האנושות למטרתה.[13] כמו כן, כאשר הם עושים את רצונו הוא עוזר ומסייע להם בכך.[14] ע"פ זה מובן למה שבחים אלו מובאים בברכה זו דווקא: להדגיש את התערבות ה' בעולם הטבעי!

בעצם, רעיון זה נעוץ כבר בתחילת הברכה: "עושה שלום ובורא את הכל". משמעות משפט זה שה' מנהיג את עולמו הן בדרכים נוחות ונעימות: "עושה שלום", והן בהתאם לצורך גם בדרכים הקשות לנו (רח"ל): "בורא את הכל".[15]

תחילת הברכה התייחסה לבריאה: "יוצר אור ובורא חושך" והמשכה מתייחס להתערבות ה' בעולם: "עושה שלום ובורא את הכל".[16]

4. סיום הברכה ומחלוקת המנהגים לגבי הביטוי "אור חדש..."

בסיום ברכת "יוצר אור" וכן בסיום ברכת "המעריב ערבים" מצוי משפט שנחלקו המנהגים אם לאומרו.[17] בבוקר: "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו" ובערב: "א-ל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד".

13 עיין בדעת תבונות לרמח"ל (עמ' קפח, סי' קס"ח בהוצאת הרב ח' פרידלנדר).

14 רעיון זה מובע גם בפרשת "והיה אם שמוע" הנאמרת בסמוך, ועיין רמב"ם תשובה בתחילת פרק ט.

15 עיין בברכות (יא, ב) שלשון "הכל" הוא "לישנא מעליא" ללשון המקורית בישעיהו ("בורא רע"). לענ"ד, חז"ל לא רק ייפו את המילה רע, אלא ביקשו לומר באמצעות שינוי המילה שאנו מאמינים שהרע הנגלה לעינים הוא הטוב האמיתי, לפי עיני ה' הרואה במבטו את "הכל". כוונת הביטוי "לישנא מעליא" היא אפוא "לשון גבוהה".
לפי זה נוכל גם להבין את התוספת בשבת בתחילת ברכה זו: " **הכל** יודוך ו**הכל** ישבחוך ו**הכל** יאמרו אין קדוש כה'". "הכל" - כולל מה שנראה רע - משבח את שם ה' (אם כוונת המילה "הכל" היא רק כפשוטה, היה אפשר לכתוב "כולם". מסתבר שהיא רומזת לכך). ידוע הרעיון שבשבת ישראל מתעלים למדרגה שממנה אפשר לראות שגם הרע הוא בעצם טוב נסתר, וע"ע בעולת ראיה א, עמ' רלח.

16 כפתור ופרח! עולה אפוא שבמשפט הראשון של הברכה מוזכרים בקצרה שני רעיונות מרכזיים המפורטים בהמשכה (עיין בעולם התפילות (הרב מונק) א, עמ' צו ד"ה אשר לנוסח).

17 הבדל זה מופיע בפועל בין מנהג אשכנז למנהג הספרדים, אך באמת זוהי מחלוקת קדומה עוד מימי הגאונים (עיין טור או"ח סי' נט ו-רלו, וכן באוצר התפילות בפירוש עיון תפלה [עמ' 544 בנוסח ספרד או עמ' 536 בנוסח אשכנז]).

המנהג שלא לומר משפטים אלו מאוד מובן, שכן ברכות אלו מדברות על גדולת ה׳ כבורא וכפועל בעולמו הכללי, ואילו משפטים אלו עוסקים בקשר האישי שבין ה׳ לעם ישראל.

ראשונים ואחרונים נדרשו לסנגר על תוספת משפטים אלו,[18] בעיקר מפני שהם מפרידים, לכאורה, בין ה"מעין חתימה" ל"חתימה", שההלכה דורשת להסמיכן יחד, אך לא מצאתי מי שהסביר מהי הסיבה שבגללה הוסיפו משפטים אלו מלכתחילה.

לענ"ד, הסיבה להתעקשות להוסיף משפטים אלו היא, כדי להדגיש (גם אם בקצרה) שאין השבח לה׳ על הבריאה שלם, מבלי להזכיר את עם ישראל, המיועד להביא את העולם לייעודו. אמנם, הקשר בין ה׳ לעם ישראל מפורט באריכות בברכה הבאה, אך היה חשוב למתקיני נוסח זה להזכיר בקצרה את עם ישראל אף בברכה זו.[19]

בדרך דומה ניתן להבין גם את הסיבה שמתקני התפילה הכניסו את עניין השבת בברכות ק"ש של שחרית של שבת דווקא כאן ("לאל אשר שבת מכל המעשים... המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדושתו ביום שבת קודש"). זאת כדי להודיע בצורה ברורה שהשבת היא חלק אינטגרלי של הבריאה ("נשמת העולם") ובלעדי השבת ורעיונותיה העולם איננו שלם.[20]

ג. מיקום הברכה

אשר למיקומה של הברכה, כבר כתבו חכמי קהילת גרמניה שעסקו בבירורי התפילה[21] שברכות קריאת שמע מייצגות שלוש דרכים להכרת הקב"ה: ברכה ראשונה כנגד הכרת הקב"ה דרך הבריאה והטבע; ברכה שנייה כנגד הכרת הקב"ה דרך התגלות ה׳ לעמו (תורה); והברכה שלאחר ק"ש כנגד הכרת הקב"ה דרך הנהגת ה׳ בהיסטוריה (גאולה).[22]

בטבלה המצורפת ברצוני להראות שמבנה הרעיונות הזה (במבנה מלא או חלקי) בסדר הזה דווקא, מצוי בכמה וכמה מקומות בתפילותינו:

18 עיין בסידור אוצר התפלות בפירושים עיון תפלה ותקון תפלה בעמ׳ 270-271 בנוסח ספרד ובעמ׳ 264 בנוסח אשכנז.

19 בדומה למבנה של פרק קמח בתהילים שאחרי כל השבח על הבריאה נזכרת מרכזיות עם ישראל.

20 כפי שמצאנו בבראשית רבה (י, ט): "משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה, ומה היתה חסרה? כלה שתכנס לתוכה. כך, מה היה העולם חסר? שבת. ועיין שפת אמת בראשית תרלו, ד"ה במדרש, ובנתיבות שלום ב, עמ׳ סב "וזה ביאור..." ובמאמרי: 'תכלית מעשה שמים וארץ', שערים 13, תשפ"ג (זמין באתר של כתב העת).

21 הרב אליהו מונק בעולם התפילות א, עמ׳ יח-יט, והרב יששכר יעקבסון בנתיב בינה א, עמ׳ 76-77.

22 שלושה עניינים אלו מזכירים במידה מסוימת את שלושת העיקרים של ר"י אלבו בספר העיקרים: מציאות השם, תורה מן השמים ושכר ועונש, ואכמ"ל.

ברכת "מעין שלוש"	"על המחיה..."	ועל "ארץ חמדה... והנחלת לאבותינו..."	"ובנה ירושלים... טוב ומטיב..."
ברכות הבוקר	ברכת "אשר יצר"	"א-להי, נשמה" וברכות התורה	
"ויברך דוד"	"... אתה עשית את השמיים.."	"... אשר בחרת באברם..."	"... לתת את ארץ... ותקם את דבריך..."
ברכות ק"ש	ברכת יוצר אור/ המעריב ערבים	ברכת אהבת עולם (אהבה רבה)	ברכת גאל ישראל
תהילים יט (בשבת)[23]	"השמים מספרים..." (ב-ז)	"תורת ה' תמימה..." (ח-יד)	
"הלל הגדול" תהילים קלו	"לעושה השמים... את הירח וכוכבים..." (ה-ט)	"למכה מצרים... שבשפלנו זכר לנו" (שם י-כד)	
קידוש בשבת	"ויכולו השמים..."	"ושמרו בני ישראל את השבת... זכור את יום השבת..."	
ברכת קידוש היום בעמידה של שבת[24]	"ויכולו השמים..."	"... ושני לוחות אבנים... וכתוב בהם... ושמרו בני...	"אתה אחד... ומי כעמך גוי אחד בארץ..."[25]

23 האבודרהם (ברכת אהבת עולם בתפילת בשחרית) הביא פרק זה כמקור לסדר שתי הברכות הראשונות של ק"ש (נתיב בינה שם, ועיין במה שהוסיף כהצעה להשלמת העמודה השלישית בנידון דידן).

24 הרעיון של שורה זאת, מצוי כבר בדברי הטור (או"ח סי' רצב): "ומה שתקנו בשבת..." (וכן נתיב בינה שם.

25 עיין בעולם התפילות (הרב מונק) ב, עמ' נו.

אכן, ניכר עד כמה מסדרי התפילה רצו להבליט עיקרים יקרים אלו.[26]

אוסיף בהערת אגב שלא מן הנמנע להשוות בין המבנה הנ"ל למבנה אחר, כדוגמת פרשיות ק"ש ותפילת עמידה: מבנה שאינו מתחיל בעניין האוניברסלי הטבעי, אלא דווקא בקשר האישי שבין ה' ובין עמ"י ("שמע ישראל ה' אלוקינו..." "ברוך... אלוקינו ואלוקי אבותינו..."), ומזכיר בכך את דרכו של ריה"ל בעניין האמונה (כוזרי א, י-כה). אך אין זה ממטרת המאמר.

ועוד בענין מיקום וסדר הברכות

אף שלהלכה נפסק (שו"ע או"ח ס, ב-ג) שסדר ברכות ק"ש אינו מעכב, וגם לא הצמדתן לפרשיות ק"ש, בכל זאת המצב הראוי של סדר זה כבר כתוב במשנה (ברכות א, ד): "בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה...".

נמצאנו למדים מכך ששתי הברכות הראשונות הן כעין מבוא לפרשיות קריאת שמע, ופרשיות קריאת שמע מהוות בסיס ל"גאולה" שאחריה. על הדבר האחרון כתב המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב העבודה ז) שהברכה השלישית - "ברכת הגאולה" - מתאימה דווקא אחר ק"ש, כי היא מציגה הנהגה שלא בדרך הטבע, והנהגה זאת מתאים להזכיר רק אחרי שקבענו בליבנו את הבלעדיות של ה' בעולם:

אנו אומרים שהוא ית' אחד ודבר זה יותר מדריגה עליונה מה שהוא מתעלה במלכותו ית' על הכל, **ולפיכך אחר ק"ש קבעו ברכת אמת ויציב.**[27]

שתי הברכות שלפני ק"ש מזכירות מאוד את דברי הרמב"ם על שני המקורות שמהם כל יהודי יכול לשאוב, כדי לחזק ולרומם את אמונתו. הברכה הראשונה מזכירה את דבריו במשנה תורה (יסודי התורה ב, א):

> והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאווה גדולה לידע השם הגדול.

והברכה השנייה מזכירה את דבריו בספר המצוות (עשה ג):

26 ע"ע במאמרי: 'התפילה כשומרת הערכים', שמעתין 167, טבת-אדר תשס"ז (זמין באתר מכללת אורות).

27 ראוי לציין שהמהר"ל מאפיין את שלושת נושאי ברכות ק"ש באופן שמזכיר במידה רבה את הרעיונות של חכמי גרמניה שהוזכרו לעיל, וכן את הכותרות של הטבלה. בכך מצאנו מקור קדום נוסף לשלושה עיקרים אלו: "... האחת היא הנהגה בסדר **הטבעי**, השניה הנהגה בסדר **השכלי** הג' היא **הנהגה שלא בטבע**... כמו שהיה יציאת מצרים".

> ולשון ספרי: לפי שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך" איני יודע - כיצד אוהב את המקום? תלמוד לומר: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

אם כן, משמשות שתי הברכות האלו כהכנה חשובה לקבלת כל הערכים והמצוות שבפרשות ק"ש.[28]

ד. עיונים נוספים בברכת "יוצר אור"

1. מטרת האריכות בתיאור עולם המלאכים

התיאור של עולם המלאכים בברכת "יוצר אור" אינו מסתפק באזכורם, אלא מאריך ומפרט את גדלותם ואת ייחודם ("... כולם אהובים... ברורים... גיבורים..."). במיוחד מפורטת צורת עבודתם: "בשירה ובזמרה", "ונותנים באהבה רשות זה לזה", "בנחת רוח... עונים באימה ואומרים ביראה...".

ייתכן שמטרת תיאורים אלו היא כדי שאנו, בבואנו לעשות את מצוות ה', נאמץ לעצמנו את דרכיהם, ובייחוד את שילוב צורות ההתנהגות השונות: "בקדושה... ובזמרה", "בנעימה... ובאימה".[29] אפשר ללמוד מהם גם את צורת היחסים ביניהם: "נותנים באהבה רשות זה לזה... בנחת רוח...", איך ראוי לעבוד את ה' בקהל ובציבור שבאופן טבעי יש בו רצונות שונים או מנהגים שונים.[30]

2. "המשלשים בשלש קדושות לקדוש"

בתפילותינו אנו חוזרים מספר פעמים על שבחי המלאכים "קדוש, קדוש, קדוש..." ו"ברוך כבוד ה' ממקומו": בברכת "יוצר אור", ב"קדושה" ובפסוקים של "ובא לציון". בין שלושת מקומות אלו ישנן שינויים קלים אך משמעותיים, המעמידים בכל פעם את המתפללים במעמד שונה (עיין גשר החיים ג, עמ' שטו ד"ה והנה):

28 בולט מאוד התוכן של אהבת ה' לעם ישראל, המודגש כל כך בברכת "אהבת עולם", המשמש כהכנה מצוינת לקראת הציווי לאהוב את ה', המופיע בפרשה ראשונה של ק"ש.

29 מעניין הדבר שבסוף ברכות ק"ש, לפני תפילת שמונה עשרה, אנו מוצאים חלק מהביטויים הנזכרים כאן על המלאכים, שמוזכרים כלפי בני ישראל בשירת הים: "**שבחו** אהובים... ונתנו ידידים **זמירות שירות ותשבחות**... יחד כולם הודו **והמליכו**...". ייתכן שדבר זה בא ללמד שבני ישראל התעלו בשירת הים לכעין דרגת מלאכים.

30 רעיון מוסרי נוסף שניתן ללמוד כאן מובא בסידור אוצר התפילות בפירוש עץ יוסף (בשם "באר מים חיים") על הביטוי "ונותנים רשות זה לזה", עיי"ש.

בברכת "יוצר אור" אנו מתארים את המעמד הנשגב של המלאכים כאנשים העומדים מן הצד, ומתארים את מה שעינינו רואות ללא שיש לנו חלק ושיתוף במעמד:

> ואשר משרתיו עומדים ברום עולם ומשמיעים... ומשבחין ומפארין... והאופנים מתנשאים לעומת שרפים... ואומרים...

בקדושה בחזרת הש"ץ אנו מתעלים לדרגה גבוהה יותר: "נקדי**שך** ונעריצ**ך כ**נועם שיח סוד שרפי קודש". אנו עומדים ומשבחים את ה' באותו אופן שמשבחים אותו מלאכי מרום (גם עמידת הגוף שלנו בזמן אמירת קדושה זו מוסיפה לכך נופך).

בקדושה בתפילת מוסף, לפי חלק מהנוסחים, דרגת המתפלל גבוהה אף יותר: "כתר יתנו לך... מלאכים המוני מעלה **עם** עמך ישראל קבוצי מטה. **יחד** כולם קדושה לך ישלשו". עם ישראל והמלאכים אומרים יחד שיר ושבח לפני ה', וזאת אף שהם "מלאכי מעלה" ואנו "קבוצי מטה".

בפעם השלישית שבו אנו אומרים מדי יום קדושה זו (בפסוקים של "ובא לציון...") המלאכים כבר אינם מוזכרים. בשלב זה של התפילה, לאחר ההתרוממות הגדולה שצברנו מכל חלקי התפילה עד עתה, מסוגלים אנו לומר את פסוקי הקדושה בעצמינו ללא הזכרת המלאכים (ואף ללא עמידה מיוחדת כמותם).

נראה שדבר זה בא לציין שספגנו את הקדושה לתוכנו ומסוגלים אנו לגלותה גם בענייני העולם הזה, שאליו אנו עומדים לצאת בסיומה של התפילה ("... קַדֵּישׁ עַל אַרְעָא עוּבַד גְּבוּרְתֵּהּ... קַדֵּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא... מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ..." - תרגום הפסוק מגלה לנו שכוונתו היא שקדושת ה' מצויה בכל המציאות).[31] באופן דומה ניתן להסביר גם את אמירת פסוקים אלו במוצאי שבתות: העברת הקדושה ש"צברנו" בשבת, לחיי היום-יום שאנו יוצאים אליהם.

ה. בשולי המאמר

בצד השמחה הגדולה על התרבות הספרים והשיעורים העוסקים בעיון תפילה, נדמה שחלקן של רעותיה של המלכה (בהמשלת תפילת עמידה למלך, ופרשיות ק"ש למלכה) עדיין לא טופל מספיק. מאמר זה נכתב לשם תיקון עניין זה, ומטרתו לראות בסקירה את שלוש המשמעויות הראשיות של ברכות קריאת שמע, ולאפשר נתינת יתר תשומת לב למשמעויותיה של כל ברכה, ובפרט של הברכה הראשונה.

אם אכן מאמר זה יוסיף עוד נדבך לכך - והיה זה שכרי.

31 לדיוק הרעיון, עיין בעולם התפילות (הרב מונק) א, עמ' קצ.